

*İnceleme Makalesi • Review Article***Patriyot Mekânı Grebene'yi Okumak***Reading The Patriot Place Grevena*Zeynep Özcan^{a,*}^a Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul Gelişim Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, 34000, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5490-4721.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 23 Mart 2024

Düzeltilme tarihi: 5 Nisan 2024

Kabul tarihi: 25 Nisan 2024

Anahtar Kelimeler:

Patriyot

Mekân

Grebene

Göstergebilimsel Analiz

ARTICLE INFO

Article history:

Received March 23, 2024

Received in revised form April 5, 2024

Accepted April 25, 2024

Keywords:

Patriot

Place

Grevena

Semiotic Analysis

ÖZ

Türk-Yunan mübadelesinde Türkiye'ye göç eden Patriyotlar; kendilerine özgü dilleri (Patriyotça), kültürleri ve yaşam biçimleri ile etnik bir topluluktur. Patriyotların ağırlıklı olarak mübadele öncesinde bugün Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Nasliç ve Grebene bölgelerinde yaşadıkları bilinmektedir. Mübadele sonrasında Türkiye'ye yerleşen Patriyotların etnik kültürleri gün geçtikçe dejenere olmaktadır. Literatürde sınırlı sayıda olmakla birlikte patriyotların inançlarına, etnik kökenlerine, gelenek ve göreneklerine ilişkin çalışmalar mevcuttur. Ancak Patriyotlara ait görsellerin incelendiği herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Göç ile yaşadıkları mekânlardan ayrılan Patriyotların yerleştikleri yeni mekânlarında zamanla etnik kültür özelliklerinin de dejenerasyona uğraması dolayısıyla çalışmada; göstergebilimsel analizde bulunularak görsel kültür bağlamında önemli Patriyot mekânlarından biri olan Grebene, mekânsal açıdan incelenmiştir. Mekânın görselliğinde, zamanın ve kişilerin özelliklerine ve kültürüne dair ipuçları yer almaktadır. Bu minvalde; analiz neticesinde Patriyotların mübadele ile ayrıldıkları Grebene'nin mimari açıdan gelişmiş, ancak kırsal bir kesimde yer aldığı; bir dere kenarına kurulu olduğu; geçimlerini tarım, hayvancılık gibi mesleklerle sağladıkları gibi çeşitli bulgulara ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Patriots who migrated to Turkey during the Turkish-Greek Exchange; it is an ethnic community with their own language (Patriotic), culture and way of life. It is known that patriots lived mainly in Naslic and Grevena regions, which are located within the borders of Greece today, before the population exchange. The ethnic cultures of the Patriots who settled in Turkey after the population exchange are degenerating day by day. Although there are limited numbers in the literature, there are studies on the beliefs, ethnic origins, traditions and customs of the patriots. However, there is no academic study examining images of Patriots. In the study, due to the degeneration of ethnic cultural characteristics in the new places of the Patriots, who left their places with migration, in time; Grevena, one of the important Patriot venues in the context of visual culture, was analyzed spatially by making semiotic analysis. In the visibility of the place, there are clues about the characteristics and culture of the time and people. In this direction; as a result of the analysis, Grevena, from which the Patriots left with the exchange, was architecturally developed, but located in a rural area; It was built on the edge of a stream; Various findings have been found that they make their living through professions such as agriculture and animal husbandry.

1. Giriş

Patriyotlar, Türk-Yunan mübadelesi ile Türkiye'ye gelen; mübadele öncesinde Nasliç ve Grebene başta olmak üzere eski Batı ve Kuzey Makedonya bölgelerinde ikamet eden bir etnik topluluktur. Literatürde topluluğun etnik kökenine ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Topluluğun etnik kökeni kimi kaynaklarda Rum, kimi kaynaklarda ise Türk olarak geçmektedir. Rum kökenli olduğunu ifade eden kaynaklarda topluluğun Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki iskân

politikası neticesinde İslamiyet'e geçen Rumlardan oluştuğu iddia edilmekte; Türk kökenli olduğunu ifade eden kaynaklarda ise soylarının Anadolu'ya dayandığı ve Balkanlara iskân politikası kapsamında Osmanlı İmparatorluğu tarafından gönderildikleri belirtilmektedir.

Literatürde Patriyotların yabancı kaynaklarda etnik kimlikleri ve dini inançları yönünden ele alındıkları; güncel ve yerli kaynaklarda ise temel olarak kültürel özellikleri ve halkbilim bağlamında incelendikleri gözlemlenmektedir.

^{*} Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: zozcan@gelisim.edu.tr

e-ISSN: 2149-4622. © 2019 Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır. [Hosting by TUBITAK ULAKBİM JournalPark. All rights reserved.]

Kendilerine özgü bir dile sahip olan Patriyotların, mübadele kuşağı sonrasında bu dili kullanmamaları; gelenek ve göreneklerinin gün geçtikçe birer anı olarak kalması; etnik topluluğun dejenere olması hususunu gündeme getirmektedir.

Patriyotlar, mekânlarından ayrıldıktan sonra etnik kültürlerinden de gün geçtikçe uzaklaşmışlardır. Bugün Patriyotların tamamen dejenere olduğunu söylemek hatalı bir ifade olacaktır; ancak Patriyotların dillerinin unutulmak üzere olduğu, kültürlerinin eskisi gibi yaşatılmadığı ve işlevselliğinin kalmadığı söylenebilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, Patriyotlara yönelik literatüre yer verilmiş; dejenerasyonlarının başlangıcı olarak da düşünülebilecek mübadele olgusuna mekân değişimi perspektifiyle odaklanılmış ve mübadele öncesinde yaşadıkları ana mekanlardan biri olan Grebene'nin fotoğrafları göstergebilimsel analizle incelenmiştir. Söz konusu analizde iki fotoğraf ve bir belgesel filmi ele alınmış olup; geçmişin Patriyot mekânı olarak Grebene'ye ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2. Türk-Yunan Mübadelesi ile Kuzey Makedonya'dan Türkiye'ye Patriyotların Öyküsü

30 Ocak 1923 tarihinde Türk-Yunan Nüfus Mübadelesine Dair Sözleşme, Lozan Konferansı'nda Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanmış (Petropulos, 1976: 135) ve mübadeleye ilişkin kararlara varılmıştır. On dokuz maddeden oluşan sözleşmenin birinci maddesine göre; Türk topraklarında yerleşik Rum Ortodoks dinine mensup Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşik Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihi itibarıyla zorunlu mübadelesine başlanmıştır. Zorunlu mübadele kapsamında göç eden mübadiller, Türk hükümetinin izni olmadan Türkiye'ye ve Yunan hükümetinin izni olmadan da Yunanistan'a geri dönerek yerleşemeyecekti. Sözleşmenin ikinci maddesinde ise mübadeleden muaf tutulanlar belirtilmiştir ve bu madde doğrultusunda İstanbul'da oturan Rumlar ile Batı Trakya'da yaşayan Müslümanlar mübadele kapsamına dahil edilmemiştir (Fırat, 2002: 332).

Mübadele eden vatandaşların mallarının tasfiyesi; mübadillerin göç ettikleri devletin malı olması üzere karar kılınmıştır. Tam tasfiye gerçekleştirildikten sonra değeri büyük olan devlete emsal farkının ödenmesi veya kıymet denkliği varsa denge sağlanması kararlaştırılmıştır. Mübadele eden vatandaşlar, göç ettiği devletten tazminat olarak geride bıraktıklarına eşit ve aynı nitelikte mülk almaya hak kazanmışlardır. Göçü denetlemek ve kolaylaştırmak üzere dört Rum, dört Türk ve üç tarafsızdan oluşan on bir üyeli Karma Komisyon kurulmuştur (Petropulos, 1976: 135-138).

Sözleşme doğrultusunda yaklaşık 350 bin Müslüman Türk ile 200 bin Hristiyan Rum mübadelede bulunmuştur. Mübadele, sözleşmenin imzalanmasından kısa bir süre sonra başlamış ve uzun yıllar sürmüştür (Kayam, 1993: 1). Petropoulos (1976: 138), mübadele sürecinin 1920'lerden

itibaren on yıl kadar sürdüğünü ifade etmektedir. Ancak mübadele öncesinde de Kurtuluş Savaşı'nın hemen bitiminde yoğun göçlerin yaşandığı bilinmektedir. Arı (2000: 8), 1922 yılının sonuna kadar Türkiye'den Yunanistan'a göç eden Rum sayısının yaklaşık bir milyonu aştığını belirtmektedir.

Sözleşmede mübadil taraflar Türk vatandaşı Rum Ortodokslar ve Yunan vatandaşı Müslümanlar olmuştur. Bu mübadil taraf ifadelerinde "Rum Ortodokslar" ibaresi hem etnik hem de dini kimliğe atıfta bulunurken; "Müslüman" ibaresinde ise sadece dini kimlik ön plandadır. Bu durum, mübadelede Türkiye'ye göç hususunda dini kimliğin referans alındığını göstermektedir (Yücearda, 2009: 41).

Balkanlarda, mübadele öncesi kozmopolit bir nüfus yapısı hakimdi. Türk ya da Yunan gibi genel bir ayırımın yanı sıra farklı etnik kökenlere mensup gruplar da yaşamaktaydı. Detrez'e (2015: 438) göre; Balkanlarda etnik bir grubun özelliklerini sergileyen, ancak sosyal veya dini açıdan benzeşik gruplar da bulunmaktaydı: Selanik'teki Yahudi kökenli Müslümanlar (Dönmeler), Bulgar Müslümanlar (Pomaklar) ya da Makedonya'da Yunanca konuşan Müslümanlar (Vallahadesler) bu tür gruplara somut birer örnekti. Bu halklar, Müslüman olmaları yönünden ortak paydada buluşmakla birlikte; kendilerine özgü kültür ve kimliklere de sahiplerdi. Tsetlaka (2011) da; Balkanlardaki Osmanlı hakimiyetinin, bölgenin kültürel ve demografik profili üzerinde değişikliklerin oluşmasında ve Balkanların İslamlaşmasında kilit bir rol oynadığını belirtmiştir. Bu İslamlaşma sürecine ise Osmanlı hakimiyeti sürmekte iken "Vallahades" olarak da anılan Batı Makedonya'nın Rumca konuşan Müslümanlarını örnek vermiştir.

Mübadele süreci öncesi Yunan topraklarında yaşayan ve mübadelede Türkiye'ye göç eden Müslüman gruplardan biri olan Vallahadesler, Türkiye'de "Patriyot" adıyla anılmaktadır. Vallahadesler, Yunanca konuşan Müslümanlardır (Özdil, 2020: 321). Keza Yasun (2018: 1) da Vallahadeslere Patriyot adının verildiğini ifade etmiştir. Bu hitabın yanı sıra ilgili etnik gruba "Rumyöz" şeklinde bir başka hitapta bulunulduğu da çeşitli kaynaklarda (Gültekin, 2016; Saygılı, 2022) geçmektedir. Kappler (1996: 85), Vallahadeslerin Grebene ve Naslıç başta olmak üzere Kozani, Kesriye gibi Kuzey Makedonya'nın kırsal kesimlerinde yaşayan Müslümanlaşmış Rumlardan oluştuğunu ileri sürmektedir. Vallahadesler, Eski Yunanca ile pek çok benzerliği paylaşan Greveniotika adlı bir Yunan lehçesini konuşmuşlardır (Yasun, 2018: 1). Bu etnik grup, konuşma dilinde sıkça "vallahı" ifadesini kullanmalarından dolayı Hristiyan Rumlar tarafından Vallahades adıyla anılmışlardır. Mintsis (1997), "Vallahades" in İslamiyet'teki "vallahı (Allah tarafından)" ifadesinden geldiğini iddia etmektedir. İlgili etnik gruba Vallahades adı verilmesine ilişkin bir diğer iddia ise; geldiği köy adlarının Rumca değil, Ulahça olması ve Ulahlar ile Patriyotlar arasında din ve mezhep temelli çatışmalar yaşanmasından kaynaklıdır (Üstün, 2016). Ayrıca Vallahadesler, "Fouútsides" olarak da bilinmekteydi; bu kelime ise Yunancadaki "adelfouútsi mou

(kardeşim)” kelimesinin dönüşmüş halidir. Bunların yanı sıra Tsitselikis’e (aktaran Sarantakos, 2014) göre Vallahadeslere, öğle namazını Yunanca “Mesimeri (öğlen)” diye bağırarak ilan etmeleri nedeniyle kendilerine ayrıca olumsuz bir anlam atfedilmiş olan “Mesimerides” de denmekteydi.

Patriyotlar, çoğunlukla kendilerinin Anadolu’dan ve özellikle de Konya’dan Balkanlara göç eden Türklerin torunları olduklarını vurgulamaktadırlar (Yılmaz, 2017: 64). Lejean (1861: 35), yörüklerin Anadolu’dan Balkanlara göç ettiklerini ve ayrıca Osmanlı İmparatorluğu Makedonya’ya gelmeden önce de bu bölgede Türk kolonilerinin olduğunu belirtmektedir. Gökbilgin (2008: 9-13; aktaran Yılmaz, 2017: 64) de, Tesalya’da ve Serfice’de yaşamış olan Türklerin kendilerinin Konya’dan geldiklerini söylediklerini belirtmiştir ve Serfice Sancağı içerisinde Patriyotların ana yerleşim yerlerinden Nasliç ve Grebene de yer almaktadır.

Patriyot kelimesinin etimolojik kökeni Eski Yunan ve Latin dillerine dayanmaktadır (Engin, 2014: 639). “Patriyot” kelimesi, Rumcada “vatansever” anlamına gelmektedir (Kurtişoğlu ve Dalay, 2015: 43). Ancak Patriyotların birbirlerine “hemşerim” anlamında “Patriyot” dedikleri ve yörede kendilerine bu isimle hitap edildiği de söylenmektedir (Lozan Mübadilleri, t.y.).

Patriyotların, Balkanların İslamlaşması ve Türkleşmesi için gönderilen öncü kuvvetlerden biri oldukları da iddia edilmektedir. Patriyotlara “Patriyot” denmesinin de yaşanan bu tarihsel gelişmeden dolayı söz konusu olduğu belirtilmektedir (Yücearda, 2009: 60). Balkan Savaşı’nda Osmanlı ordusu yenilmekte ve geri çekilmekteyken Yüzbaşı Bekir Fikri Bey ve komutasındaki askerler Grebene’yi iki yıl boyunca savunmaya devam etmiştir. Bu savunma sürecinde büyük kayıplar verilmiştir. Bu rivayete göre Patriyotlar, Grebene’yi savunan askerlerin soyundan geldikleri için kendilerine Rumlar tarafından “vatansever” anlamına gelen Patriyot adının verildiğini ifade etmektedirler (Engin, 2014: 640).

Hasluck (1927: 148) ise; Vallahadeslerin yakın atalarının Hristiyan Rumlar olduğunu ve kendilerinin Müslüman olmalarına rağmen birtakım Hristiyan geleneklerini sürdürdüklerini belirtmektedir. Örneğin, yeni yıl için basilopita yediklerini; ancak bu yiyeceğe “basilopita” demek yerine “yeşillik keki”, “lahana keki”, “pırasa keki” gibi adlandırmalarda bulduklarını ifade etmiştir. Tsetlaka (2011) da; Vallahadeslerin, Balkanlardaki iskan politikasının neticesinde Müslüman olan; ancak Müslüman olmasına rağmen Yunan kökenli dilleri ve dini davranışlarında çeşitli Hristiyan ve Hristiyanlık öncesi inançları sürdüren etnik bir topluluk olduğunu belirtmiştir. Vacalopoulos (1972) da bölgedeki Ayios Nikolaos, Ayios Athanasios, Prophitis Elias gibi adlandırmalara sahip olan tepelerin, dağların eski isimlerini korumaya devam ettiklerini; bunun yanı sıra yol kenarlarında da şapellerin yer aldığını ifade etmiştir (Vacalopoulos, 1972).

Osmanlı Arşivlerinde Balkanlarda Patriyotların yaşadığı bölgelerin önemli tumar merkezleri olduğu görülmektedir. Örneğin Üstün (2016), Hicri 1186 (Miladi 1772) tarihli bir Osmanlı kaydında Nasliç ayanından Ahmet Bey oğlu Köse Ali’nin komutasındaki üç yüz askerle sefere katılmasının emredildiğini; benzer şekilde Hicri 1238 (Miladi 1822) tarihli bir Osmanlı kaydında da İşkodra Mutasarrıfı olan Mustafa Paşa komutasında yirmi bin askerin Grebene ve civarında yerleştirildiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Patriyotların Balkanlarda yaşadıkları Nasliç ve Grebene bölgelerinde Osmanlı ordusunun ihtiyacı olan askeri birliklerin yer aldığı söylenebilmektedir. Jong (1992), 16. ve 19. yüzyıllar arasında Patriyotların İslamiyet’e geçen Doğu Ortodoks Hristiyanlarının torunları olduğunu ileri sürmüştür. Vacalopoulos (1972) da; 17. yüzyılın sonlarına doğru ilgili etnik grubun, bölgeye gelen Yeniçeriler doğrultusunda Müslümanlaştıklarını belirtmiştir.

Patriyotların Müslümanlaşmasına ilişkin bir diğer rivayet de civardaki Rumca konuşmayan ailelerin onları “Ali Paşa Müslümanı” olarak adlandırmalarına ilişkindir. 1700’lü yılların sonu ile 1800’lü yılların başlarında Tepedelenli Ali Paşa, Rumeli’nin en önemli isimlerinden biriydi. Yunan isyanını güç kullanarak bastıran ve ayaklanmanın etkisinin Mora’nın dışına yayılmasını geciktiren Ali Paşa, Yanya valiliği yaptığı dönemde bu bölgede yaşayan Rumları Müslümanlaştırma yönündeki çalışmaları neticesinde Patriyotların da İslamiyet’e geçtikleri ileri sürülmektedir (Üstün, 2016).

Bu doğrultuda, yerli ve yabancı literatürdeki çeşitli kaynaklarda Patriyotların etnik kökenleri ile ilgili bir uzlaşımın söz konusu olmadığını; farklı görüşlerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Rum ya da Türk kökenli olunması olmak üzere iki farklı etnik köken görüşü gözlemlenmektedir.

Vallahadesler çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. Ağırıklı olarak Nasliç (bugünkü adıyla Neapoli) ve Grebene (bugünkü adıyla Grevena) bölgelerinde yaşamaktaydılar. Nasliç’te Pylorí, Láí (Peponiá), Yánkovi, Plazómista (Stavrodromi), Váïpes (Dafnerón), Vínyani, Maxgáni, Voudourína, Tsavalér, Tserapianí, Sirótsiani, Vróndriza (Vrondí) köyleri; Grebene’de ise Kríftsi (Kivotós), Dovrátovo (Vatólakkos), Goublár (Mersína), Agaléi Véntzia, Tórista köylerinin tamamı Müslümandı ve Rumca konuşmaktaydı. Nasliç’te yer alan Vrongísta, Tsotyli, Silomísti, Tsaknochóri, Rézni (Anthouá), Plázoumi (Homalí) köyleri ile Grebene’de Dovrounítsa (Klimatáki), Soubino (Kokkiniá), Trivéni (Sydendron), Dóvrani (Élatos), Véntzia (Kéntron) köyleri ise inanç açısından kozmolit olan köylerdi (Vacalopoulos, 1972). Gerek Patriyot köylerinin ve gerekse Balkanların genel itibarıyla kozmopolit bir yapıya sahip olması; ilgili yerleşim yerlerinde Hristiyanlığa ve İslamiyet’e ilişkin çeşitli yapıların, gelenek ve göreneklerin bulunmasından dolayı - dini unsurların etnik kökene ilişkin verebileceği

ipuçlarından hareketle- Patriyotların etnik kökenlerine ilişkin tam bir uzlaşya varılamaması olağan karşılanabilir.

Yılmaz (2017: 68), Patriyotlarda mübadele öncesi Bektaşiliğin yaygın olduğunu belirtmiştir. Zira Balkanlarda yaşadıkları bölgelerde Bektaşi tekkelerinin var olduğu bilinmektedir. Derviş Ali Tekkesi, Emimi Baba Rekkesi, Halveti Tekkesi, Şeyh Memi Zaviyesi, Şeyh Muhyi Zaviyesi, Dislop Dergâhı, Muhtar Paşa Zaviyesi gibi yapılar, söz konusu Bektaşi tekkelerinden bazılarıdır (Engin, 2014: 648).

1850'li yıllardan itibaren başlayan göçlerle Trakya'da ve Balkanlardaki Bektaşi sürekliliği Sünnileşmeye başlamıştır. 1977 yılı sonrası 93 harbi olarak ifade edilen göç ve akabindeki 1924 yılı mübadelesi ile Sünnileşmeler söz konusu olmuştur (Engin, 2010: 371). Ayrıca Bektaşiliğin Sünnileşme ile kaybolmasında göç sonrası toplumda bir an önce kabul görme psikolojisinin bir baskı oluşturduğu da söylenebilmektedir (Yılmaz, 2017: 68).

Türk-Yunan mübadelesi öncesi Patriyotlar yaklaşık 12 bin kişiydiler (Yasun, 2018: 1). Kendilerine mübadele öncesi Yunan Devleti tarafından Rum kökenliği oldukları için seçim sunulmuştur. Yunan Devleti, Patriyotlara kendilerini Hristiyan olarak kaydetmelerini kabul ederlerse, isimlerini değiştirmeden buldukları bölgelerde kalabileceklerine; aksi takdirde İslamiyet'i seçerlerse ve inançlarını İslam olarak kaydettirirlerse Türkiye'ye gönderileceklerine dair bir teklif sunmuştur. Ancak birkaç istisna aile ve kimsesizler dışında bu etnik grubun tümü İslamiyet'i tercih etmiş ve Türkiye'ye göç etmişlerdir (Üstün, 2016).

Patriyotlar, kendilerini Selanik göçmeni olarak nitelendirse de esasında Manastır vilayetinin Serfiçe Sancağına bağlı kaza ve nahiyelerden göç etmişlerdir. Mübadil olan ilk neslin nüfus kayıtlarına bakıldığında Naslıç, Grebene, Veniçe gibi kaza ve nahiyeye adları yazmaktadır (Üstün, 2016). Mübadele sonrasında ise; Türkiye'de İzmir, Aydın, Uşak, Isparta, Burdur, Antalya, Afyon, Eskişehir, Balıkesir, Denizli, Niğde, Bursa ve İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da ise Muratbey, Çakıl, Elbasan, Ovayenice, Yeniköy, Karacaköy, Arnavutköy, Kestanelik, Mimarsinan, Tepecik, Gürpınar, Türkoba, Güzelce, Kumburgaz, Celaliye, Kamiloba, Hoşdere, Kavaklı, Ortaköy, Selimbaşa, Kurfalı, Gazitepe, Fenerköy, Çantaköy, Değirmenköy ve Gümüşyaka köylerine (bugün ilgili köyler mahalle konumundadır) yerleşmişlerdir (Yılmaz, 2019).

Yunan topraklarından Türkiye'ye göç eden Müslüman mübadiller için Türk toplumu, yabancı bir toplum olmamakla birlikte; doğdukları topraklara özgü kimlik ve kültürleri bulunmaktaydı. Mübadele sonrası uyum sürecinde mübadiller, bir yandan bu farklılıkları en aza indirmek için çabalarırken; diğer yandan da kimliklerini ve kültürlerini korumaya, yaşatmaya çalışmışlardır (Goularas, 2012: 134).

Türkiye'ye göç eden mübadillerin geneli Türkçe konuşmakla birlikte; Rumca, Makedonca, Arnavutça, Pomakça, Ulahça gibi farklı dilleri konuşan mübadiller de

bulunmaktaydı. Bu dillerden Rumca'yı Girit, Ege adaları, Yanya ve Grebene ile Naslıç bölgelerinden Türkiye'ye gelen mübadiller ana dil olarak konuşmaktaydı. Grebene, Naslıç ve az sayıda da olsa Kozani'den gelen mübadillerin konuştuğu dil her ne kadar Rumca olarak geçse de, bu mübadiller kendi dillerini Patriyotça adıyla zikretmişlerdir (Sepetçioğlu, 2014: 65).

Vacalopoulos'a (1972) göre; Patriyotların Türkçe bilgileri çok sınırlıydı ve bildikleri Türkçe konuşma içerikleri ise çoğu zaman hatalıydı. Örneğin; "selamünaleyküm" yerine "selamaleküm", "Allah bin bereket versin" yerine "Allah bin berikyat versin" demekteydiler. Türk-Yunan mübadelesi ile Türkiye'ye geldiklerinde, Türkçe bilmedikleri için yerleştikleri bölgelerde iletişim kurmakta zorluklar yaşamışlardır. Özellikle de orta yaş ve üzeri olan mübadil Patriyotlar, kapılı bir yaşam benimseyerek, kendi içlerinde iletişim kurarak sosyalleşmişlerdir (Yılmaz, 2019: 23-14; Tarcan, 2021: 97). Patriyotlar, Türkiye'ye göç ettiklerinde önceden Rumların oturduğu evlere yerleştirilmeleri, Türkçe bilmemelerinin yanı sıra kendileri Patriyotça olarak adlandırsalar da Rumca konuşmaları, savaş döneminin gerginliği, Anadolu'da yaşanan Yunan işgali, Rumlar ile yerli halk arasında yaşanan çatışmalar gibi çeşitli etkenler nedeniyle çeşitli zorluklar yaşamışlardır (Yücearda, 2009: 59-60).

Patriyotların mübadele öncesi yaşadıkları bölgelerde Rum, Türk ve diğer etnik gruptan halkların iç içe yaşadığı bilinmektedir (Üstün, 2016). Mübadelede yüzyıllardır yaşadıkları yerlerden göç ederek hiç tanımadıkları bir coğrafyaya yerleşen Patriyotların, her ne kadar Balkanların kozmopolit ortamında çeşitli etnik kökenlerle bir arada yaşamış olsalar da Türkiye'ye geldiklerinde adaptasyon sorunu yaşadıkları görülmektedir.

Patriyotların bazıları dillerinin aslen Rumca olduğunu söylemekle birlikte; genel olarak kullandıkları dili Patriyotça olarak adlandırmışlardır. Patriyotların Rumcadan farkını ise "daha kaba bir telaffuzla sahip olması" şeklinde ifade etmişlerdir. Halbuki Patriyotlar, bugün Yunanistan'a giden ya da Yunanistan'dan gelen kimselerle görüşürken Patriyotça konuşarak rahatlıkla iletişimde bulunabilmekte; birbirlerini anlayabilmektedirler. Yücearda (2009: 60-61), bu durumun oluşmasında dönemin milliyetçi hareketlerinin yoğunluk göstermesinin ve Rum kelimesinin halkta olumsuz anlama sahip olmasının rol oynadığını ifade etmiştir. Bu nedenle Rumca demek yerine Patriyotça adlandırması ile bu olumsuz anlamdan soyutlanma amacının söz konusu olduğu çıkarımında bulunulabilmektedir.

Üstün (2016) de; mübadelede Türkiye'ye geldiklerinde iletişim dili olarak Rumca konuşan Patriyotların, kendilerinden sonraki kuşaklara bu dili aktarmadıklarını; bu durumun oluşumunda diğer etnik gruplarla ortak dil kullanım zorunluluğunun olmasının ya da yeni memleketlerinde sil baştan bir yaklaşım bilinciyle hareket edilmesinin söz konusu olabileceğini ifade etmiştir.

Mübadil kuşaklardan sonraki kuşaklar, Patriyotça dilini öğrenememişlerdir. Patriyotların yerleştirildikleri köylerde yaşayan bireylerden bazılarının her ne kadar üst kuşaktan birtakım Patriyotça kelimeler ya da cümle kalıpları öğrenmiş oldukları gözlemlense de nihayetinde Patriyotların dejenerasyonu, dillerinin de yok olması sorunsalını beraberinde getirmektedir. Artık kendi aralarında Patriyotçadan ziyade Türkçe konuşuyor olmaları, yerleştikleri bölgelerde kendi kültürlerini eskisi kadar yoğun bir biçimde uygulamıyor ya da uygulayamıyor olmaları neticesinde bugün; Patriyotlar etnik bir azınlık olarak milli değerlerin çeşitlenmesini sağlayan özelliklerini kaybetmektedirler. Kappler (1996: 86) de Patriyotların, bugün Türkiye sınırları içerisinde asimile olduklarını ifade etmektedir.

3. Göstergibilisel Analizle Bir Okuma: Patriyot Mekân Grebene

Literatürdeki güncel çalışmalarda etnik bir topluluk olarak Patriyotların halk bilimsel açıdan incelendiği; geçmişteki ve özellikle de yabancı kaynaklarda ise bu topluluğun inancına yönelik çalışmaların ağırlıklı olarak gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmalarda, Patriyotlara ait olduğu ifade edilen bazı görsellerde misenformasyonun söz konusu olduğu da saptanmıştır: Kimi kaynaklarda farklı etnik grupların görselleri olarak sunulan fotoğrafların Patriyotlara ait görseller olarak da yer aldığı fark edilmiştir. Patriyotların bugün ve gün geçtikçe daha fazla dejenere olmaları, mübadele öncesinin iletişim teknolojilerinin yeterince gelişmemiş olduğu bir döneme tekabül etmesinden dolayı Patriyotlara dair gerek kıyafet, gerek konuşma ve gerekse fiziksel özellikler vb. noktasında etnik görsellerin bulunması zorlaşmaktadır. Bu bağlamda internet ortamındaki görsel ağırlıklı atmosferin yanlış okumalara mahal vermesini engellemek amacıyla, kaynaklarca mutabık olunan görseller analiz kapsamında ele alınmıştır.

Patriyotlar ağırlıklı olarak iki bölgede yaşamışlardır: Nasliç ve Grebene. Nasliç'e dair kesin kaynağa sahip görsel/görsellerin araştırmacı tarafından temin edilmemesi nedeniyle örneklem olarak Grebene bölgesine ilişkin mutabık olunmuş kaynaklara sahip görseller ele alınmıştır. İlgili görseller dijital ortamdan tedarik edilmiştir. Görsellerin birden fazla kaynak tarafından Grebene'ye ait olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda Grebene'nin çekildiği iki fotoğraf ve bir belgesel filmi araştırmacı tarafından farklı zamanlarda 3 kez tekrar analizlerde bulunularak incelenmiştir. Belgesel filmi, Manaki Kardeşler'in Grebene'yi çekmiş oldukları panoramik çekim belgeseldir ve 26 saniyeden oluşmaktadır. Belgeselin başında künye bilgileri gösterilmekte olup; kalan süre içerisinde sabit konumda kameranın sağdan sola doğru kendi etrafında dönmesi hareketi ile Grebene yerleşim yeri ve çevresi gösterilmektedir. Söz konusu belgesele yönelik göstergibilisel analizde bulunabilmek üzere ilgili video birbirinin devamı niteliğindeki sekiz görüntü kesitine ayrılmıştır. Yapılan göstergibilisel analiz neticesinde çeşitli bulgulara ulaşılmıştır.

Bugünün görsel kültür çağında geçmişten gelen birtakım görseller üzerinden Patriyotlara ilişkin değerlendirilmelerde bulunularak; etnik bir topluluğun dejenerasyonuna ilişkin farkındalık kazandırılmasının ve literatüre bu bağlamda katkıda bulunulmasının amaçlandığı bu çalışmada; görsel kültür bağlamında bir Patriyot mekânı olarak Grebene'ye ilişkin görseller, göstergibilimsel analize tabii tutulmuştur.

Görsel kültür, bir kültürün değerlerinin ve inançlarının görünürleştirilmesidir. Disiplinlerarası bir yaklaşım olan görsel kültürde görsel deneyim, sosyal ve kültürel açıdan incelenmektedir. Görsel kültür; imgelerin, seslerin, mekânsal betimlemelerin bütününden oluşmaktadır ve katmanlar halindedir. İşitsellik, mekânsallık ve görsellik çözümlenmektedir. Postmodern kültür ve postmodern toplumda imgelerin ve mekânların kültürel üretimin düzenleyicileri olarak anlatı ve tarihin yerini alan bir işlevsellik kazanmaları (Türkkan, 2008) göz önüne alındığında; ilgili görsellerde ağırlıklı olarak "mekân" unsuruna odaklanılmış olup, mekân içerisinde kişi ve zaman unsurlarına da değinilmiştir. Mekân, insan ile ilişkisi oldukça eskiye dayanmakta olan bir kavramdır; var olmanın ve sosyalleşme sürecinin aracıdır. Bir bireyin kendi varlığını ve egemenliğini sabitlemeyi ve hâkim olmayı arzuladığı bir olgudur. Bu arzunun temelinde ölümsüzlük isteğinin yer aldığı söylenmektedir. Öte yandan mekân; aidiyeti ve mülkiyeti de beraberinde getirmektedir (Gezeroğlu, 2015: 18-20).

Bir görsel kültür ürünü olan Grebene görselleri (iki fotoğraf ve bir belgesel) göstergibilimsel analize tabii tutularak incelenmiştir. Göstergibilim, göstergeleri ve gösterge dizgelerini inceleyen ve devinim içinde bulunan bir daldır (Barthes, 1979: 11). Göstergelerle uğraşmaktadır. Kendisinden başka bir şeyin yerini tutan; kendisi dışında bir şeyi gösteren biçim, nesne, olgu vb. unsurlar göstergedir. Göstergeler; sözcük, imaj, ses, görüntü, nesne gibi çeşitli biçimlerde olabilmektedir ve bu biçimlerle esasen bir anlam ifade etme aracı olarak işlev görmektedirler. Gündelik yaşam pratikleri içerisinde dahi bir kişinin başından geçen bir olayı anlatması, dijital ortamlarda ya da baskı yoluyla elde edilmiş bir fotoğrafın bir kimse tarafından alımlanması ve diğer tüm iletişim süreçlerinde göstergeler, bireylerin karşılıklarına çıkmaktadır (Yaylagül, 2010: 11-12).

Mantıkçı Charles Sandres Peirce ve çağdaş dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure tarafından göstergibilimin genel çerçeveleri oluşturulmuştur. Bu iki isim, birbirlerinden habersiz ve neredeyse eş zamanlı olarak göstergibilim ile ilgili çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Peirce, göstergelerin mantıksal işlevine odaklanmıştır; (Çağlar, 2012: 24). Saussure ise toplumsal bir nitelikte göstergibilimi ele almıştır (Barthes, 1979: 12).

1960'larla birlikte bağımsız bir disiplin haline gelen göstergibilim kapsamında Roland Barthes, Claude Levi-Strauss, Louis Hjelmslev, Algirdas Julien Greimas gibi çeşitli isimler Saussure'ün Avrupa geleneğini; Charles William Morris, Charles Ogden, Ivor Armstrong Richards

gibi isimler ise Peirce'ün Amerikan geleneğini devam ettirmişlerdir (Çağlar, 2012: 24-25).

Çalışmada göstergebilimin baskın iki modelinden biri olan Saussure'ün dyadic modeli; Roland Barthes'ın düz anlam ve yan anlam ayrımı ile birlikte eklektik biçimde kullanılmıştır. Dyadic modeline göre gösterge; gösteren ve gösterilen olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. Bu ikilide gösteren biçimi, gösterilen ise kavramı ifade etmektedir. Her iki unsur da tamamen psikolojiktir ve soyuttur. Her bir gösterge; hem bir gösterene hem de bir gösterilene sahiptir. Tıpkı bir kağıdın iki yüzü gibi ayrılmaz nitelikte olan gösteren ve gösterilen; birbirine sıkı bağlı, çağrıştıran yapıdadır (Yaylagül, 2010: 23). Roland Barthes'ın düz anlam ve yan anlam ayrımı ise; anlamlama konusu bağlamında gerçekleştirilen yorumlamaları kapsamaktadır. Düz anlamda gösterenin neyi temsil ettiği; yan anlamda ise gösterenin nasıl temsil ettiği temsil edilmektedir. Düz anlam genellikle evrensel ve ortak paydada uzlaşılın anlamlar olarak tanımlanmakta iken; yan anlam ise kültürlere ve topluma bağlı olarak değişiklikler gösteren çözümlenmeleri kapsamaktadır (Karaman, 2017: 31). Bu bağlamda çalışmada göstergeler, gösteren ve gösterilen olmak üzere iki unsur üzerinden ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

3.1. Grebene Fotoğraflarının Göstergebilimsel Analizi

Fotoğraf 1. Grebene Yerleşim İçi

Kaynak: https://aetos-grevena.blogspot.com/2019/06/blog-post_573.html; Erişim tarihi: 18.04.2023.

Fotoğraf, Grebene'de; üst objektif açısıyla (yukarıdan) ve gündüz vakti çekilmiştir. İçerisinde tuğladan yapılmış iki katlı iki konut ve konutların kenarlarında çitler (sağdaki konutta belirgin olan kazıklar) yer almaktadır. Fotoğrafta yokuşta olan bir yerleşim alanı görülmektedir. Soldaki konutun bahçesinde ve iki konutun dış alanında yüksek ağaçlar bulunmakta olup; sağdaki konutun bahçesinde saman ve her iki konutun da etrafında çimenler yer almaktadır. Konutların yanındaki boş alanda beş erkek kişi görülmektedir. Arka planda ise silüet biçiminde dağ veya

tepeler mevcuttur. Konutların seyrek ve küçük pencerelerinin olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu beş kişiden en sağdakinin elinde sopa ve yanında eşek bulunmaktadır. Kişilerin üzerlerinde camedan, potur ve çizme görülmektedir. Fotoğraftaki üç kişi (soldaki çocuk, ortadaki ve elinde sopa olan kişiler) fotoğraf makinesinin objektifine dönük bir duruşta. Solda yer alan ve yüzü objektife dönük kişinin çocuk olması muhtemel olup; kişi, ellerini arkasında kavuşturmuştur. Ortadaki kişi kolları serbest bir biçimde objektife doğru bakmaktadır. Diğer iki kişi ise objektife bakmamış; biri elleriyle tutmakta olduğu anlaşılamayan bir nesneye odaklanmıştır.

Tablo 1. “Grebene Yerleşim İçi” Fotoğrafındaki Gösteren-Gösterilen ve Anlam

Gösteren	Gösterilen	
	Düz Anlam	Yan Anlam
boş alan	boş olan alan	hiçlik, seyrek yerleşim, meydan
eşek	dört ayaklı, binek bir hayvan	araç, mülkiyet, fakirlik
Sopa	elde tutulan, uzun değnek	şiddet, fiziksel güç, korku
Erkek	canlı cinsiyeti	erk, güç, baskınlık
topluluk	insan kalabalığı	iletişim, çalışma, dolaşma, ortak amaç, yakınlık, tanıdıklık, tesadüflük
çizme	ayakkabı türü, giyim nesnesi	soğuk hava, etnik kültür, yağmur, çamur, zanaat
camedan	kısa yelek, giyim nesnesi	soğuk hava, etnik kültür, terzilik, şıklık
potur	pantolon türü, giyim nesnesi	etnik kültür, cinsiyet, terzilik, rahatlık, kültür, din
iki katlı konut	mesken, yaşanılan yer, mimari yapı	mahremiyet, gizem, mülkiyet, aile, hakimiyet, korunma, birlik
küçük pencere	ışık, aydınlık, havalandırma vb. amaçlı açıklık	görüş, güneş, soğukluk, sıcaklık, kültür, korunma, manzara, seyir, iletişim
tuğladan duvar	mimari yapının dikey düzlemi	mahremiyet, kültür, gizem, perde, görünmezlik, bilinmezlik, korunma, sağlamlık
Baca	duman yolu, çatı penceresi	sıcaklık, yuva, aile, duman, soba, ateş
çatı	damı oluşturan parçalar bütünü	mahremiyet, mülkiyet, kültür, görünmezlik, bilinmezlik, korunma
çit/kazık	duvar örgüsü	yaşam alanı, mahremiyet, mülkiyet, sınır, hakimiyet, korunma, kırsal
ağaç	gövdesi odundan oluşan bitki	doğa, estetik, bereket, gölge, huzur, yeşillik, meyve, kırsal
saman	ekin artığı, yem	doğa, hayvancılık, kırsal
çimen	kendiliğinden büyüyen küçük bitki	doğa, bereket, yem, huzur, yeşillik, kırsal
dağ/tepe	yüksek yer yüzeyi; dikey yönde, eğilimli jeolojik alan	kırsal, heybet, uzaklık, engel, orman, yeşillik, doğa, huzur, yokuş, akış
gökyüzü	yerin üstü, atmosfer	ebediyet, aydınlık, sonsuzluk, maviilik, bulut
yokuş	eğimli, dik yer	dağ/tepe, efor, akış

Fotoğraftaki gösteren ve gösterilenler, genel olarak kırsaldaki bir yaşamı temsil etmektedir. Grebene'nin bulunduğu coğrafi konum itibarıyla söz konusu bozkır, dağ ve tepelik alanı betimlemektedir. Fotoğrafın üst bir açıdan sağa doğru aşağı eğimli bir yerde çekildiği ve ayrıca arkada dağ/tepe silüetlerinin yer aldığı görülmektedir. Bu hususlar; söz konusu yerleşim yerinin bir dağ ya da tepe kenarı ya da üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Boş alanın engebeli bir yapıya sahip olması, yolun düzeltilmiş olmaması; yerleşim yerinin alt yapısının çok fazla gelişmemiş olduğu sonucuna da götürmektedir; ancak dönemin tarihsel koşullarını da bu bağlamda göz önüne almak sağlıklı olacaktır. Öte yandan fotoğrafta birden fazla kata sahip konutlar yer almaktadır; bu durum, söz konusu kırsal yerleşim yerinin mimari açıdan gelişmişliğinin de bir tezahürüdür. Duvarların tuğladan yapılmış olması, çatıların inşa biçimi de mimari gelişmişlik durumunu betimlemektedir. Konutların kendisi ve etrafında yer alan çitler/kazıklar ve eşek, mülkiyetin temsili konumundadır. Söz konusu mülkiyet, tek katlı bir konut ile kıyaslandığında refahlık, ferahlık gibi çağrışımları da beraberinde getirmektedir.

Konutlarda pencere sayısının az sayıda ve küçük ebatlarda olduğu da görülmektedir. Pencere, bir mimari yapıyı aydınlatan, ışık getiren, güneşi alan; mimari yapının duvarlarının gizemine, mahremiyetine açıklık getiren birimlerdir. Grebene'nin coğrafi olarak sahilden uzak olması ve öte yandan konum olarak Akdeniz'e tekabül etmesi bağlamında karasal ve Akdeniz iklimlerinin bölgede mevcudiyetinin söz konusu olabileceği; bu durumun da konutların sıcaklık ve soğukluk dengesini ayarlamak üzere pencerelerinin biçimlerini etkileyebileceği söylenebilir. Bu bağlamda pencere sayısı ve ebatının biçimsel özelliklerinin coğrafya ile ilişkili olarak düşünülmesi yerinde olacaktır.

Kişiler arasındaki mesafeli duruş, aralarında yakın bir bağ olmadığı çıkarımına götürülebilmektedir. Zira fotoğraf makinesi objektifine bakan üç kişinin söz konusu yakınlık olması halinde fiziksel anlamda daha fazla bir arada durmaları olasıdır. Ancak söz konusu mesafe, geniş aralıklara sahip değildir ve boş alanın genişliği göz önüne alındığında; bu durum, söz konusu kişilerin birbirlerini tanıdıkları ancak yakın bir ilişki içerisinde olmadıkları sonucuna da ulaştırılabilmektedir.

Kişilerin kıyafetlerinde yöresel izler fark edilmektedir. Potur, camedan ve çizme detayları; söz konusu yerleşim yerinin kültürel ve coğrafi koşullarına yönelik ipuçları sunmaktadır. Sağ konuttaki ot/saman detayı, en sağdaki kişinin yanındaki eşek; söz konusu bölgede hayvancılığın olduğunu da göstermektedir. Bunun yanı sıra kıyafetlerin çok kalın ya da çok ince olmaması; fotoğrafın bir yaz ya da kış mevsiminden ziyade bahar döneminde çekilmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir. Zira Grebene'nin Makedonya'nın kuzey ve batısında, diğer bir ifadeyle iç kesimlerinde yer alması ve bitki örtüsü itibarıyla karasal ve

Akdeniz ikliminin ortalaması bir hava koşullarına sahip olduğu çıkarımı da bu ihtimali destekler niteliktedir.

Fotoğrafta ayrıca yer ve gök somut bir biçimde ayırt edilebilmektedir. Yerdeki unsurlara odaklanan fotoğrafta gökyüzü de gösterilmiş olup; mekânın birlikteliğinde zıtlıkların birbirini tamamlaması ilgili kadrajda kendisini göstermektedir.

Fotoğraf 2. Grebene Genel Yerleşim

Kaynak: <https://sh.wikipedia.org/wiki/Grevena>; Erişim Tarihi: 18.04.2023.

Milton Manaki'nin Makedonya Cumhuriyet Devleti Arşivleri – Bitola Departmanı kaynaklı olan fotoğrafının 1900 yılında Veli Bey'in sarayından çekilen Grebene manzarası olduğu ifade edilmiştir. Fotoğraf yüksek bir alandan Grebene'yi geniş açıyla alan bir kadraja sahiptir ve gündüz vakti çekilmiştir. Fotoğrafta herhangi insan unsuru bulunmamakta olup; konutlar, parsellenmiş tarlalar, boş araziler, ağaçlar, sütun, büyük bir mimari yapı, yol, düzlük ve tepe yer almaktadır. Yerleşim alanı iki farklı dağ/tepenin bitişiğindeki alana kurulmuştur. Yerleşimin sık inşa edilmiş meskenlerden oluşmadığı; tam tersi seyrek ve boş alanların da sıkça yer aldığı fark edilmektedir. Fotoğrafta çok fazla ağacın olmadığı ve bozkırın hâkim olduğu görülmektedir. Konutların tek, iki veya üç katlı olduğu da ayrıca gözlemlenmektedir. Genel olarak konutlar arasında yer yer mesafeler de bulunmakta olup; söz konusu konutların bahçelerinin olduğu da görülmektedir. Ancak birbirine sıkışık nizamda konutların varlığı da dikkat çekmektedir. Fotoğrafın sol tarafında, konut olmadığı çıkarımında bulunulabilecek büyük bir mimari yapı ve bir kule yer almaktadır.

Tablo 2. “Grebene Genel Yerleşim” Fotoğrafındaki Gösteren-Gösterilen ve Anlam

Gösteren	Gösterilen	
	Düz Anlam	Yan Anlam
yerleşim yeri	yerleşilen mekan, yer	yerli, konut, yol, mülkiyet, sınırlar, aidiyet, mekan, birlik, yakınlık
büyük mimari yapı	çeşitli amaçlarla inşa edilmiş her türlü yapı	heybet, ihtişam, askeriye, devlet dairesi, medrese, hapishane, saray, gizem, mülkiyet, mahremiyet, korunma
Kule	yüksek yapı, mimari	sembol, estetik, gözetleme, görünürlük
minare	camilerde yer alan yüksek, ince yapı	din, islam, müslüman, inanç, yaratıcı, ibadet, çağırış
Tarla	tarıma elverişli toprak parçası	yeşillik, kırsal, meyve, sebze, üretim, mülkiyet, hasat, verim
Yol	insan ürünü olarak ya da kendiliğinden açılmış geçişe uygun yer	rota, yürüyüş, araç, yön, amaç, gelişmişlik
bozkır	step, ağaçsız ve kurakçıl bitkilerin olduğu alan	karasal iklim, dağ/tepe, soğuk, sıcak, yüksek, boş arazi
konut	mesken, yaşanılan yer, mimari yapı	mahremiyet, gizem, mülkiyet, aile, hakimiyet, korunma, birlik
duvar	mimari yapının dikey düzlemi	sınır, çizgi, mahremiyet, kültür, gizem, perde, görünmezlik, bilinmezlik, korunma, sağlamlık
Ağaç	gövdesi odundan oluşan bitki	doğa, estetik, bereket, gölge, huzur, yeşillik, meyve, kırsal
dağ/tepe	yüksek yer yüzeyi; dikey yönde, eğilimli jeolojik alan	kırsal, heybet, uzaklık, engel, orman, yeşillik, doğa, huzur, yokuş, akış
gökyüzü	yerin üstü, atmosfer	ebediyet, aydınlık, sonsuzluk, mavilik, bulut
çatlak izi	çatlamanın gerçekleştiği alandaki işaret	kırılma, hasar, hassasiyet, eski, koruma, zarar

Fotoğraf, Balkan sinemasının öncülleri olarak anılan Manaki Kardeşler'den Milton Manaki tarafından çekilmiştir. Üst bir bakış açısı ile Grebene kadraja alınmıştır. Fotoğrafta dağ ve tepelerin bulunması, söz konusu fotoğrafın yüksek bir konumdan çekilmiş olması detayları, coğrafi açıdan Grebene bölgesinin dağlık/tepelik bir alanda olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, fotoğrafta ağaçların seyrek oluşu, bitki örtüsüne bakıldığında ormanlık ya da makilik bir alanın bulunmaması ve ağırlıklı olarak tarlaların yer alması, coğrafi açıdan bozkır bitki örtüsünün ve karasal iklimin hâkim olduğuna dair ipuçları sunmaktadır. Ancak öte yandan konum itibarıyla Grebene'nin Akdeniz kuşağında yer alması; karasal iklimin hava koşullarını nispeten yumuşattığı çıkarımına da ulaştırabilmektedir. Nihayetinde Grebene bölgesinde

karasal ve Akdeniz iklimlerinin hâkim olduğu, bozkır bitki örtüsünün bulunduğu söylenebilmektedir.

Dağ/tepe yamacına kurulu bir yerleşim yeri olarak görülmekte olan Grebene'de konutların ve diğer mimari yapıların bazı alanlarda birbirlerine çok bitişik bir vaziyette olmadıkları, bazı alanlarda da birbirine sıkışık bir nizamın var olduğu; sıkışık nizam olmayan konutlar arasında bozkır boşlukların veya bahçelerin yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, mülkiyetin geniş fiziksel alanlarda da daha sıkışık alanlarda da olduğunu göstermektedir. Fotoğrafta dikey, ince ve uzun bir mimari yapı da yer almaktadır ve ilgili mimari yapının bugünkü Grebene Saat Kulesi olması olasıdır (<https://maps.app.goo.gl/biw7KLSoiwaFpWuw6>; Erişim tarihi: 06.03.2024).

Fotoğrafta sağ orta hizadan aşağı orta hizaya doğru olan bir çizgi yer almaktadır. Bu çizginin fotoğraf üzerindeki bir malzemenin deformasyonu neticesinde ortaya çıkmış olması mümkündür. Söz konusu malzeme bir cam ya da plastik de olabilir. Ancak kırığın yapısına ve dönemin fotoğraf çerçevelerinin iç kısmının plastikten ziyade camdan oluşması göz önüne alındığında; söz konusu kırığın bir cam kırığı olma olasılığı artmaktadır. Ancak yine de farklı ihtimaller dahilinde ilgili çizginin meydana gelmiş olabileceği göz önüne alınabilmektedir.

Fotoğrafta sağ ve en önde büyük bir mimari yapı yer almaktadır. Bu mimari yapının boyutu ve kapsamı itibarıyla konut olmadığı aşikârdır. Ancak öte yandan bir medrese, kışla, devlet dairesi, hapishane ya da herhangi bir amaçla kullanılabilecek bir yapı olması da muhtemel olup; hangi amaçla kullanıldığına dair net bir veri ya da bir ipucu bulunmamaktadır.

Bu fotoğrafta da yer ve gök arasındaki zıtlık renk tonları açısından da belirgin bir biçimde görülmekte olup; birbirini anlamlandırır, tamamlar niteliktedir. Ancak bu fotoğrafta da gökyüzünden ziyade yeryüzüne odaklanıldığı görülmektedir.

3.2. Manaki Kardeşler'in Grebene Belgeselinin Göstergebilimsel Analizi

Manaki Kardeşler'in 1911 yılında Grebene'yi çekmiş oldukları belgeselde Grebene ve çevresi gösterilmiştir. Sağdan sola doğru kamera hareketi ile yapılan çekim 26 saniye sürmektedir ve başlangıcında şirket ile belgeselin adı siyah fonda verilmektedir. Belgesel, Kesit-1'deki açı ile başlamakta olup, Kesit-8 ile sona ermektedir. Kamera neredeyse 360 derecelik tam tur olacak kadar bulunduğu konumda sabit olmak suretiyle dönerek kayıt almaktadır. Bu kayıttaki tüm görüntü birimlerinin göstergebilimsel analiz kapsamında değerlendirilebilmesi üzere sekiz kesit oluşturulmuştur. Bu kesitler, söz konusu görüntü birimlerinin zincirleme devamı niteliğinde olup; belgeselin bütüncül bir bakış açısıyla irdelenmesi üzere oluşturulmuştur ve tüm kesitlerde sağ üst kısımda “K” logosu bulunmaktadır. Söz konusu logo, belgeselin kime ait

olduğunu gösterir niteliktedir. Belgeselin başlangıcında yer alan künye bilgileri de bu durumu doğrulamaktadır.

Fotoğraf 3. Manaki Kardeşler'in Grebene Belgeseli Kesit-1

Kaynak: <https://archive.org/details/silent-panorama-na-grevena;> Erişim Tarihi: 18.04.2023.

Belgeselden alınan Kesit-1'de bozkır dağ/tepeler ve bazı mimari yapılar görülmektedir. Söz konusu yapılar ağırlıklı olarak konut olduğu anlaşılan yapılardan oluşmaktadır. Görüntünün sol tarafından ortasına doğru uzanan ve birden fazla kata sahip olduğu anlaşılan konutların çatılarındaki bacalardan dumanlar çıkmaktadır. Konutların aralarında seyrek olmakla birlikte ağaçlar bulunmaktadır. Görüntünün sağ tarafında ise konut olma ihtimali büyüklüğü nedeniyle düşük olan bir mimari yapı daha yer almaktadır. Görüntüden Grebene'nin kırsal bir kesimde bulunduğu anlaşılmaktadır.

İlk kesit (Kesit-1), belgeselin başlangıç görüntüsünü oluşturmaktadır. Belgeselde sağdan sola doğru kamera hareketi ile Grebene'nin panoramik çekimi gerçekleştirilmiştir. Çekim, üst açıdan olup; yer ve gök bir arada sunulmuştur. Ancak yeryüzü odaklı bir görüntü akışı söz konusudur. İlgili kesitte konutların sık yer aldığı gözlemlenmektedir.

Kamera çekiminin gerçekleştirildiği konum yüksek ve başka mimari yapının/yapılarının olduğu bir alandır. Bu durum, kesitte yer alan konut alanının uzandığı bir bölgeden belgeselin çekilmiş olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Kesit-1'de yerleşim yeri içerisinde sık aralıklarla konumlandırılmış konutların çevresinin boş arazilerden oluştuğu görülmektedir. Ağaçlar az sayıdadır ve seyrek konumlanmıştır. Bu durum Grebene'nin coğrafi konumu itibarıyla karasal iklimin baskın olduğunu göstermektedir. Ancak Grebene'nin Akdeniz coğrafyasında yer alması ve bu bağlamda karasal iklimi bu durumun etkileyebilmesi hususları göz önünde bulundurulmalıdır.

Kesit-1'in sağında açık renk büyük bir mimari yapı bulunmaktadır; ancak bu yapının ne amaçla kullanıldığına dair net bir öngörüle bulunmak mümkün değildir. Ancak yerleşim yerinden uzak bir konumda olması; yerli halkın sosyal yaşamları içerisinde uğradıkları bir mekân olma olasılığını zayıflatmaktadır.

Fotoğraf 4. Manaki Kardeşler'in Grebene Belgeseli Kesit-2

Kaynak: <https://archive.org/details/silent-panorama-na-grevena;> Erişim Tarihi: 18.04.2023.

Kesit-2'de bozkır bir arazi, dağ/tepe ve yamacı ile bitiminde yer alan yerleşim alanı görülmektedir. İlgili dağ/tepede yüksek yerlerde tarlalar yer almaktadır ve tarlaların sınırları fark edilmekte olup; söz konusu sınırlarda ağaç ve maki/çalı bulunduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu yerleşim alanında evler birbirine yakın nizamda bulunmaktadır. Yerleşim alanının önünde büyük bir mimari yapı mevcuttur; söz konusu yapının sol cephesinde herhangi bir pencere olmaması doğrultusunda ilgili cephenin düz bir duvar olduğu anlaşılmaktadır. Ağaçlar seyrek bir biçimde yer almaktadır. Görüntünün orta hizasında dikey, ince ve uzun bir mimari yapı dikkat çekmektedir.

Gökyüzünün sınırlı düzeyde kadraja alındığı Kesit-2'de, görüntü genelinde Grebene'nin merkezi yerleşimi yer almaktadır. Yerleşim yerinde konutların sık bir biçimde yer aldığı ve kimi konutların birden fazla katlı olduğu gözlemlenmektedir. Görüntünün derinlik açısından ön kısmında büyük bir mimari yapı bulunmaktadır ve söz konusu yapının yüksek duvarlarının, köşelerinde kulelerinin, mesken kısımlarında birden fazla katın olduğu fark edilmektedir. Bu bağlamda ilgili mimari yapının medrese, kışla, hapisane gibi konut dışı bir amaçla kullanılan bir yapı olma olasılığı güçlenmektedir.

Görüntüdeki konutlar dağ/tepe eteğinde ve altında bulunmaktadır. Dağ/tepeden yukarıya doğru çıkıldıkça sınırları belirtilmiş tarlalar görülmektedir; sınırlar üzerinde/hizasında ise seyrek ağaçlar, maki/çalı bitkiler bulunmaktadır. Ancak genel olarak dağ/tepenin bozkır olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür.

Kesit-2'de bir diğer dikkat çeken husus ise dikey ve uzun mimari yapıdır. Söz konusu dikey yapının Milton Manaki tarafından 1900 yılında Veli Bey sarayında çekilen fotoğraf üzerinden kontrol edildiğinde bir cami minaresi olma olasılığı bulunmaktadır.

Fotoğraf 5. Manaki Kardeşler'in Grebene Belgeseli Kesit-3

Kaynak: <https://archive.org/details/silent-panorama-na-grevena;>
Erişim Tarihi: 18.04.2023.

Gökyüzünün sınırlı biçimde yer aldığı Kesit-3'te dağ/tepe, düz arazi ve düz arazi ile dağ/tepe yamaçları boyunca genel olarak birden fazla kata sahip konutların yer aldığı görülmektedir. Dağ/tepede sınırları belirtilmiş tarlalar ve bu tarlaların hudutlarında ağaçlar ve maki ya da çalılar yer almaktadır. Yerleşim yeri genel olarak dağ/tepenin yamacına kuruludur. Görüntünün derinlik algısına göre ön kısımda bir konutun bahçe duvarı da mevcuttur. Bunun yanı sıra Kesit-3'ün orta hizasında dikey, ince ve uzun bir mimari yapı bulunmaktadır.

Kesit-3'te Grebene'nin bir dağ/tepe eteğine kurulmuş olduğu somut bir biçimde görülmektedir. Söz konusu bölgenin kırsal bir yapıda bulunduğu ve bitki örtüsünün bozkır olduğu; ağaçların ise genel olarak yoğun olmadığı fark edilmektedir. Ancak yerleşim yerinin yoğun olduğu alan içerisinde özellikle de görüntünün soldan ortaya doğru hizalanan kesiminde ağaçların sık bir biçimde yer alması söz konusudur.

Görüntüde dikey, ince ve uzun bir mimari yapı bulunmaktadır. Grebene'nin bugünkü fotoğraflarına ve bugünkü uydu görüntülerine bakıldığında; ilgili kulenin Grebene içerisindeki saat kulesi olma ve dolayısıyla bugün de varlığını sürdürme olasılığı söz konusudur.

Kamera kadrajında en öndeki konutun duvarları bulunmaktadır. Duvarlar; mülkiyetin, aidiyetin, mahremiyetin, gizliliğin, gizemin bir perdesi mahiyetinde olup; korunmayı güvenliği sağlayan unsurlardır. Gizlilik, mahremiyet çağrışımları konutların bizzat kendisi ve görüntü akışını perdeleyen diğer tüm mimari yapılar, öğeler için de geçerlidir.

Fotoğraf 6. Manaki Kardeşler'in Grebene Belgeseli Kesit-4

Kaynak: <https://archive.org/details/silent-panorama-na-grevena;>
Erişim Tarihi: 18.04.2023.

Kesit-4'te Grebene yerleşim yerinin yoğun olduğu alan ön plandadır. Söz konusu alan içerisinde konutların sık bir nizamda yer aldıkları, dağın yamaçlarına ve eteğine konumlandıkları görülmektedir. Derinlik algısına göre konut yoğunluğunun olduğu yerleşim alanının arkasında ve önünde seyrek biçimde olmakla birlikte çeşitli türlerde ağaçlar, maki/çalılar yer almaktadır. Ön kısımdaki seyrek ağaçlar ve maki/çalılar bir konutun bahçesini sınırlandırmaktadır. Arka kısımda yer alan maki/çalılar ise tarlaların sınırlarını göstermektedir. Dağ/tepede bozkır bitki örtüsü hakimdir; tarlalar ise söz konusu sınır çizgileri ile birbirlerinden ayrılmaktadır.

Konutlar içerisinde de aralıklarla uzun ağaçların yer aldığı görülmektedir. Ayrıca görüntünün sağ tarafında yol detayı da bulunmaktadır. Konutlar genellikle birden fazla katlıdır; çatı biçimleri ise benzer niteliktedir.

Görüntünün en arka planında ise yüksek bir dağ/tepe yer almakta olup silüet biçimde gözükmektedir. Ayrıca görüntüde gökyüzüne de yer verilmiştir; ancak görüntü alanında kapladığı kısım açısından değerlendirildiğinde; belgeselin bu kesitinde de ağırlıklı olarak yerleşim yerinin ön plana alındığı söylenebilmektedir. Ayrıca dağ/tepenin mevcudiyeti de gökyüzünün kapladığı görüntü kısmının azalmasında belirleyici olması söz konusudur.

Fotoğraf 7: Manaki Kardeşler'in Grebene Belgeseli Kesit-5

Kaynak: <https://archive.org/details/silent-panorama-na-grevena>;
Erişim Tarihi: 18.04.2023.

Belgeselin ilgili kesitinde (Kesit-5) uzun ağaçlar göze çarpmaktadır. Bu ağaçların bulunduğu alanda geniş bir konut bahçesi yer almaktadır. Bahçe sınırları maki/çalı ile belirtilmiştir. Ayrıca kesitin sağ tarafında bir yol ayrımı bulunmaktadır. Söz konusu yol üçe ayrılmaktadır.

Görüntüde ağaçlar, diğer kesitlere nispeten daha yoğunluktur; daha fazla ağaç gözlemlenmektedir. Ancak bir orman olmadığı; yerleşim yeri içerisinde yer alan seyrek ağaçlar oldukları ayırında bulunmak da mümkündür. Konutların genelini kaç katlı olduğu; birbirleriyle arka arkaya dizili olmaları nedeniyle yeterince anlayışamamakla birlikte, birden fazla kata sahip konutların mevcut olduğu da görülmektedir.

Kesit-5'in arka planında da sıralanmış dağ/tepelere yer almakta olup; uzaklık durumuna göre net ve silüet biçimlerinde fark edilmektedir. Bunun yanı sıra yerleşim yerinin olduğu alanın engebeli yerleri olmakla birlikte genel olarak düz bir araziye sahip olduğu da söylenebilmektedir. Görüntüde geniş bahçeye sahip mimari yapının penceresinin olmaması, kapılarının olması ve geniş bir merayı barındırması itibarıyla ahır olma olasılığı muhtemeldir. Ancak farklı amaçlarla kullanılabilme ya da hiç kullanılmama (örneğin; ambar deposu ya da meczup yapı) ihtimalleri de mümkündür.

Fotoğraf 8: Manaki Kardeşler'in Grebene Belgeseli Kesit-6

Kaynak: <https://archive.org/details/silent-panorama-na-grevena>;
Erişim Tarihi: 18.04.2023.

Grebene belgeseline ilişkin Kesit-6'da çevresine nazaran düz olmakla birlikte engebeli, yükselteli bir yapıya sahip bozkır arazi ve arkasında dağ/tepe, daha arka planda ise öndeki dağ/tepe ile kıyaslandığında daha yüksek olan dağ/tepe silüetleri bulunmaktadır. Görüntünün sağ tarafında yüksek ve alçak ağaçlar bulunmaktadır. Görüntünün ortasında ise tek minareli ve kubbesi olmayan bir cami ve birbirlerine yakın, sık nizamda yer alan konutlar bulunmaktadır. Konutlardan birden fazla katlı olanları da görüntü içerisinde seçilebilmektedir. Cami hizasında sekiz inek bulunmaktadır. Kameranın bulunduğu konumda yer alan mimari yapıların çatıları da ilgili görüntü kadrajının alt kısmında fark edilmektedir. Caminin yakınında birleşen iki farklı yol ve caminin altında ineklerin sıralı bir biçimde bulunduğu ayrı bir yol daha bulunmaktadır. Ayrıca dağ/tepe üstünde bir konut da yer almaktadır.

Kesit-6'da bulunan cami, Grebene'de Müslümanların yaşadığının da göstergesidir. Ancak caminin Grebene'nin yerleşim yerinin içerisinden ziyade kenarda, dışarıda yer alması dikkat çekici bir durumdur. Cami tek minareli olup; kubbesi bulunmamaktadır. Caminin kamera konumuna göre önünde altısı arka arkaya sıralanmış ve ikisi ise paralel bir biçimde otlamakta olan sekiz inek bulunmaktadır. İneklerin mevcudiyeti, Grebene'de hayvancılıkla uğraşıldığının kanıtı mahiyetindedir. İlgili kesitte bozkır ağırlıklı bitki örtüsü yer almaktadır; ancak yerleşim yeri sınırında olduğu anlaşılmalı olan ve görüntünün sağında yer alan ağaçlar da söz konusudur. Ağaçların görünümüleri bağlamında birbirinden farklı türlerde olduğu çıkarımında bulunabilmek de mümkündür.

Fotoğraf 9. Manaki Kardeşler'in Grebene Belgeseli Kesit-7

Kaynak: <https://archive.org/details/silent-panorama-na-grevena>;
Erişim Tarihi: 18.04.2023.

Kesit-7'de bozkır, görüntünün büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bununla birlikte görüntüde dağ/tepe, üç mimari yapı, engebeli bir arazi ve yollar bulunmaktadır. Söz konusu yapılardan biri görselin sağında bulunan bir cami; biri görselin sağ üstünde bulunan ve ne amaçlı inşa edildiği anlaşılamayan bir yapı; diğeri ise görüntünün sol üstünde bulunan büyük mimari bir yapıdır. Kesit-7'deki bir diğer unsur ise yollardır. Birbirine paralel ve çakışan yollar bulunmakta olup; söz konusu yollardan bir kısmı camiye, bir kısmı sol üstteki mimari yapıya ve bir kısmı ise Grebene'nin içerisine doğru uzanmaktadır. Söz konusu dağ/tepenin arkasında silüet şeklinde bir başka dağ/tepe yer almaktadır. Büyük mimari yapının bulunduğu dağda/tepede sınırlı sayıda ağaç bulunmaktadır.

Cami tek minareli ve kubbesiz, yerleşim yerinin kenarındadır. Caminin, yerleşim yerinin yoğunluklu olduğu alandan ziyade kenarında konumlanmış olmasına dair herhangi bir ipucu bulunamamıştır.

Kesit-7'nin sol üst kısmında büyük mimari bir yapı bulunmaktadır. Söz konusu yapının Milton Manaki'nin 1900 yılında içerisinden Grebene'yi çekmiş olduğu Veli Bey Sarayı olma ihtimali konumu itibarıyla olasıdır. Bunun yanı sıra Grebene'ye uzanan pek çok yol bulunduğu ve bu bağlamda ulaşım açısından alternatiflerin yer aldığı da söylenebilmektedir. Bozkırın engebeli bir yapıya sahip olması, dağ/tepenin mevcudiyeti, dağ/tepeye çıkan yolun zikzak biçiminde olması, ağaçların sınırlı sayıda olması gibi hususlar göz önüne alındığında Grebene'nin coğrafi konumuna, iklim yapısına ve bölgenin gelişmişliğine ilişkin ipuçları (karasal iklim, dağlık alan, kırsal kesim vb.) ortaya çıkmaktadır.

Fotoğraf 10. Manaki Kardeşler'in Grebene Belgeseli Kesit-8

Kaynak: <https://archive.org/details/silent-panorama-na-grevena>;
Erişim Tarihi: 18.04.2023.

Belgeselin son görüntüsü Kesit-8'dir. Kameranın çekime başladığı noktaya doğru dönüşün nihayetinde vardığı görüntü Kesit-8 kapsamında ele alınmıştır. Görüntüde dere ve yatağı yer almaktadır. Kameranın bulunduğu konumun yerleşim yerinin dere yatağı sınırında olduğu anlaşılmaktadır. Görüntüde bozkır, boş araziler ağırlıklıdır. Söz konusu bozkır ve boş arazilerin üst noktalarında yerleşim yerinin olduğu görülmektedir. Söz konusu yerleşim yerindeki konutlar ise sık aralıklardadır. İlgili yerleşim yerinden kameranın bulunduğu konuma doğru ulaşımı sağlayan bir yol uzantısı yer almaktadır. Bu yol uzantısı boyunca tepedeki yerleşim yeri ile kameranın bulunduğu konum arasındaki alanda herhangi bir mimari yapı bulunmamaktadır. Kesit-8'de dere yatağı üzerinde yer alan bir köprü de görülmektedir.

Kesit-8'de kameranın bulunduğu konumda yaprakları dökülmüş uzun ağaçlar yer almaktadır; bu durum, söz konusu görüntünün bir kış ya da ilkbahar başlangıcı veya sonbahar sonunda ya da diğer bir deyişle soğuk bir mevsimsel zaman diliminde çekilmiş olma ihtimalini kanıtlar mahiyetindedir. Görüntüde bir dere de yer almaktadır. Bu husus, Grebene'nin dere kenarına kurulu bir yerleşim birimi olduğunu göstermektedir. Derenin yatağında su seviyesi düşük düzeyde olup; herhangi bir taşkın ihtimaline karşı geniş bir alana sahip olduğu da söylenebilmektedir. Dereyatağı boyunca görüntünün orta konumunda bir köprü de mevcuttur. İlgili köprü, derenin üzerinden geçme işlevini üstlenmektedir.

Netice olarak belgeseldeki görüntü akışından oluşturulan kesitlerde ortak birtakım gösteren ve gösterilenler ortaya çıkmaktadır. Söz konusu gösteren ve gösterilenler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Manaki Kardeşler'in Grebene Belgeseli'nde Gösteren-Gösterilen ve Anlam

Kesit	Gösteren	Gösterilen	
		Düz Anlam	Yan Anlam
1-2-3-4-5-6-7-8	"k" logo	imlek, tanıtıcı işaret	üretim, aidiyet, mülkiyet, koruma, hak, telif
1-2-3-4-5-6-7-8	Konut	mesken, yaşanılan yer, mimari yapı	mahremiyet, gizem, mülkiyet, aile, hakimiyet, korunma, birlik
1-2-3-4-5-6-7-8	dağ/tepe	yüksek yer yüzeyi; dikey yönde, eğilimli jeolojik alan	kırsal, heybet, uzaklık, engel, orman, yeşillik, doğa, huzur, yokuş, akış
1-2-3-4-5-6-7-8	Ağaç	gövdesi odundan oluşan bitki	doğa, estetik, bereket, gölge, huzur, yeşillik, meyve, kırsal
1-2-3-4-5-6-7-8	Bozkır	step, ağaçsız ve kurakçıl bitkilerin olduğu alan	karasal iklim, dağ/tepe, soğuk, sıcak, yüksek, boş arazi
1-6-7	büyük mimari yapı	çeşitli amaçlarla inşa edilmiş her türlü yapı	heybet, ihtişam, askeriye, devlet dairesi, medrese, hapishane, saray, gizem, mülkiyet, mahremiyet, korunma
1-7-8	Tarla	tarıma elverişli toprak parçası	yeşillik, kırsal, meyve, sebze, üretim, mülkiyet, hasat, verim
1-2-3-4-5-6-7-8	yerleşim yeri	yerleşilen mekan, yer	yerli, konut, yol, mülkiyet, sınır, aidiyet, mekan, birlik, yakınlık
1-2-3-4-5-6-7-8	Gökyüzü	yerin üstü, atmosfer	ebediyet, aydınlık, sonsuzluk, mavilik, bulut
1-2-3-4-5	maki/çalı	iklim, kısa ağaç, yeşillik, doğa, ılıman	sınır çizgisi, mülkiyet, ayırım, kapsam
2-5-6-7	Cami	ibadet için bir araya gelinen yer	mabet, islam, müslüman, inanç, yaratıcı, çağırış, minare, kubbe, din, ibadet etme
2-3	yüksek duvar	mimari yapının dikey düzlemi	sınır, çizgi, mahremiyet, kültür, gizem, perde, görünmezlik, bilinmezlik, korunma, sağlamlık, gizlilik, engel, sınır, kapsam
2-5-6-7	Minare	camilerde yer alan yüksek, ince yapı	din, islam, müslüman, inanç, yaratıcı, ibadet, çağırış
2-3	ince, uzun yapı	yüksek yapı, mimari	kule, minare, çan kulesi, cami, kilise, gelişmişlik, din, sembol, estetik, gözetleme, görünürlük
3-4-5-6-7-8	Yol	insan ürünü olarak ya da kendiliğinden açılmış geçişe uygun yer	rota, yürüyüş, araç, yön, amaç, gelişmişlik
6	İnek	besili hayvan türü	hayvancılık, süt, ahır, saman, çimen, bereket, çoban

8	Köprü	iki yakayı bağlayan yapı	geçit, yol, yükselti, mimari, çukur, süreklilik, aracı, araç, birleşim, iki uç, gelişmişlik
8	Dere	küçük akarsu	su, çamur, akış, yol

Araştırma kapsamında ele alınan kesitlerde gösteren ve gösterilenlerin çoğunluğu ortak mahiyettedir. Bu durumun oluşmasında ilgili kesitlerin alındığı kamera görüntülerinin, kameranın sabit bir konumda kendi eksenini etrafına döndürülmesi neticesinde ortaya çıkması; görüntülerin öznesini oluşturan coğrafi alanın kapsamı önemli faktörlerdendir. Görüntü panoramik çekim adı ile adlandırılmakta; Grebene'nin yerleşim yeri ve çevresini göstermektedir.

Belgesel kesitlerinde "K" logo, konut, dağ/tepe, ağaç, bozkır, yerleşim yeri, gökyüzü gösterenleri ve bu gösterenlerin gösterilenleri tüm kesitlerde mevcuttur. Diğer gösteren ve gösterilenlerin kesitlerde yer alma durumuna bakıldığında; en fazladan en aza doğru doğru sıralandığında yol, maki/çalı ve sınır çizgisi, cami ve minare, büyük mimari yapı ve tarla, düz duvar ve kule yapı, inek, köprü ve dere şeklinde sıralandığı görülmektedir.

"K" logo göstereni ile, belgeselin kime ait olduğu gösterilmektedir; ilgili logo, belgesel boyunca görüntü akışının sağ üst kısmında sabit bir biçimde yer almaktadır. K logosunun hangi şirketi ifade ettiği ise belgeselin künyesinin verildiği giriş kısmında mevcuttur.

Bozkır, ağaç, maki/çalı gösterenleri bilgi örtüsünü ortaya koyan ipuçlarıdır. Görüntülerdeki yoğunluklarına göre Grebene bölgesinin bitki örtüsüne ve beraberinde de dolaylı olarak iklimine dair çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bitki örtüsüne dair ilgili gösterenlerin Grebene bölgesinde karasal iklimin ağırlıklı olduğunu göstermektedir; ancak görüntülerden bağımsız olarak Grebene'nin coğrafi konumunun dönemin Makedonya (bugün Yunanistan) sınırları içerisinde yer alması Akdeniz ikliminin tesiri olduğuna ve keza maki/çalı gösterenlerinin de bu durumu desteklediğine ilişkin tespitite bulunmaktadır.

Belgeselin çekildiği gün vakti gündüzdür. Zira o dönemdeki teknolojik imkanlar neticesinde gece ya da karanlık bir saat diliminde ilgili görüntülerin bu kontrast ile verilmesi mümkün değildir. Mevsimsel açıdan ise belgeselin soğuk bir dönemde çekilmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir. Kesit-1'de konutların bacalarından çıkan dumanlar ve Kesit-8'de yaprakları dökülmüş ağaçların bulunması da belgeselin soğuk bir mevsimde çekilmiş olmasını teyit eder niteliktedir.

Dağ/tepe ifadesi ile belirtilmiş gösterenlerden ise Grebene'nin jeolojik yapısına dair sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Dağ/tepe eteğinde bir bölge olması, etrafında da dağ/tepe oluşumlarının yer alması; bölgenin engebeli, dağlık/tepelik bir arazide yer aldığını betimlemektedir.

Görsellerde sınır çizgileri olan tarlalar, bahçeleri olan ya da olmayan konutlar yer almaktadır. Bu durum; Grebene'nin mülkiyet yapısına, genel gelir durumuna ilişkin sonuçları da

beraberinde getirmektedir. Ayrıca tarlaların varlığı; geçim kaynağı olarak tarımla ilgilenildiğini de göstermektedir.

Tarlaların yanı sıra geçim kaynağını gösteren bir diğer gösteren ise inektir. İnek gösterenleri doğrultusunda bölgede hayvancılıkla da uğraşıldığına ilişkin çıkarımda bulunmak mümkündür. Konutların tamamı için söylenememekle birlikte (görüş alanını etkileyen düşük görüntü kalitesi, monokrom (siyah-beyaz) yapı, görseldeki öğelerin uzak olması, birbiri sıra dizili öğeler (arka arkaya kalan konutlar, makiler, ağaçlar vb.) gibi birtakım engeller söz konusudur) birden fazla kata sahip konut mimarisi gözlemlenmektedir. Bu durum Grebene'nin gelişmişlik seviyesine ilişkin ipucu da sunmaktadır: Kırsal bir konumda olduğu çevresindeki bozkırlar, dağ/tepeler itibarıyla anlaşılmalı olan dönemin Grebene'sinin, yine dönemin koşulları göz önüne alındığında konutlarının mimari yapılarından hareketle gelişmişlik düzeyinin düşük olmadığı da aşikârdır. Zira aksi bir durum söz konusu olsa idi, konutların tek katlı olması olasılığı daha yüksek olacaktı. Ancak bununla birlikte yukarıda sayılan çeşitli engeller neticesinde gözlemlenemeyen konutlar da bulunmakta olup; bu konuların tek katlı olma ihtimalleri de bulunmaktadır. Öte yandan Grebene'nin gelişmişlik düzeyinin pek çok değişkene göre ancak somut bir biçimde tanımlanabileceğini de belirtmek yerinde olacaktır.

Belgeselde görüntü akışının başlangıcı ve sonu bir geçiş olarak düşünüldüğünde esas çekim alanının Grebene'nin yerleşim yeri olduğunu söylemek mümkündür. Görüntü akışının zamansal olarak ortalarında söz konusu yerleşim yeri üzerinden bir gösterim söz konusudur. Bu akış içerisinde yerleşim yerinde birbirine sık nizamda da ayırık ya da mesafeli nizamda da konumlanmış birtakım konutlar bulunmaktadır. Kimi konutlar arasında geniş bozkır ya da bahçeler bulunmakla birlikte; kimi konutlar arasındaki mesafe oldukça azdır. Bu bağlamda mülkiyet yapısının değişkenlik gösterdiği ifade edilebilmektedir.

Belgeseldeki kesitlerde cami de yer almaktadır. Söz konusu cami tek minareli olup; kubbeli bir mimariye sahip değildir. Ayrıca ilgili caminin Grebene yerleşim yerinin kenarında konumlanmış olduğu da gözlemlenmektedir. Ayrıca yerleşim yeri içerisinde, dikey, ince ve uzun yapıda iki mimari daha bulunmaktadır. Söz konusu yapılardan birinin bugünkü Grebene saat kulesi olması ihtimali bulunmakta iken; diğer kule yapının ise göstergebilimsel analize tabi tutulan 1900 yılına ait Grebene fotoğrafı ile karşılaştırıldığında bir cami minaresi olabileceği öngörülmektedir. Bu durum Grebene'de Müslümanların yaşadığını ve ibadette bulduklarının bir gösterenidir. Bu bağlamda bölgede Müslümanların var olduğu söylenebilmektedir; ancak tüm nüfusun Müslüman olup olmamasına dair çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Zira görüntü içerisinde fark edilemeyen bir kilisenin ya da havranın olması da muhtemeldir. Bu ihtimale Manaki Kardeşler'in araştırma kapsamında ele alınmamış olan ve Grebene'de çekmiş oldukları kilise görüntüleri de kanıt olarak gösterilebilmektedir. Bu bağlamda bölgede

Müslüman ve Hristiyan halkın da yer aldığı söylenebilmektedir. Ancak göstergebilimsel analize tabi tutulan belgesel görüntüleri kapsamında Grebene'de biri kesin, bir diğeri ise muhtemel olarak cami olduğu anlaşılan iki dini yapı görülmektedir.

Görüntü akışı içerisinde yerleşim yerinin sık mimaride olduğu kesimde yer alan kule biçimde yapı da bulunmaktadır. İlgili yapı dikey, uzun ve ince bir mimaride olup; minareye benzememektedir. En tepesindeki tasarım, bir kilisenin çan kulesini veyahut bir saat kulesini andırmaktadır. Ancak bugünkü Grebene uydu görüntülerine ve fotoğraflarına bakıldığında ilgili kule yapının halen varlığını sürdürmekte olan Grebene saat kulesi olma olasılığı da mevcuttur.

Belgeselde dikkat çeken bir diğer husus ise üç adet büyük ölçekli mimari yapının oluşudur. Söz konusu mimari yapılardan biri belgeselin son kısımlarında görülen (Kesit-7) ve Grebene yerleşim yerinin dışarısındaki dağ/tepelerden birinin en üst konumundaki yapı; biri belgeselin ortalarında gözlemlenen (Kesit-2) ve yerleşim yerinin kenarında yer alan yapı, bir diğeri ise belgeselin başlangıcında görülen (Kesit-1) ve yine Grebene'nin yerleşim yeri dışında kalan yapıdır. Söz konusu yapılardan yerleşim yeri içinde yer alanının penceresiz, düz örülü duvarlara ve dörtgen bir biçime sahip olmasından hareketle bir medrese, kışla ya da hapishane gibi amaçlara hizmet eden bir yapı olması; yerleşim yerinin dışarısında ve bir dağ/tepenin üst konumunda yer alan yapının Milton Manaki'nin 1900 yılında Grebene'nin fotoğrafını çektiği konum olan Veli Bey Sarayı olması; diğer yerleşim yeri dışındaki mimarinin ise merkeze uzak bir konumda olmasından ve biçimsel yapısından hareketle bir konut dışı farklı amaçlı bir yapı olması ihtimalleri ve olası diğer ihtimaller söz konusudur.

Grebene bölgesinin ulaşımına ilişkin gösterenler ise birbirine paralel ve kesişen biçimde uzanmış yollar ve dere yatağı üzerinden geçişi sağlayan köprüdür. Grebene'nin yerleşim yerine (konutların yoğun olduğu alana), yerleşim yerinin kenarında kalan camiye, Veli Bey Sarayı olması muhtemel yapıya ve konut dışı bir amaca yönelik olduğu anlaşılan iki büyük mimari yapıya giden yollar bulunmaktadır. Bu yolların toprak ya da taştan olup olmamasına ilişkin çıkarımda bulunmak mümkün olmamakla birlikte; dar biçimde uzandıkları söylenebilmektedir.

Grebene'nin çekildiği belgeselin son görüntüsünde ise bir dere ve yatağı görülmektedir. Derenin su yükseltisi oldukça düşük miktardadır. Dere yatağı geniş olmakla birlikte; bölgenin dağlık/tepelik ve engebeli jeolojik yapısından hareketle su taşkınlarını önleme noktasında faydalı olacağı aşikârdır. Söz konusu dere yatağı bugünkü uydu görüntüleri ile karşılaştırıldığında Grebene'de halen bulunmakta olup; beton kanal oluşturularak düzenlenmiştir. Belgesel görüntüsündeki dereden hareketle Grebene'nin bir su kenarına kurulu yerleşim yeri olduğuna ilişkin çıkarımda bulunmak mümkündür.

Belgeselde genel olarak yeryüzündeki Grebene bölgesinin tezahürüne odaklanılmaktadır. Ancak bu tezahürü gösterirken gökyüzünden de yararlanılmıştır. Zira gökyüzü, yeryüzünün zıttıdır ve her şey zıttıyla vardır. Yeryüzünü vurgulamak için gökyüzüne, gökyüzünü vurgulamak için ise yeryüzüne ihtiyaç vardır. Bu bağlamda görüntü akışında yerleşim yerinin gösterildiği zaman diliminde gökyüzüne kadraj içerisinde az oranda yer verilmeyle birlikte; gökyüzünün genel olarak tüm görüntü akışı boyunca kadraj içerisinde varlığını koruduğu da söylenebilir.

4. Sonuç

Etnik kökeni, dini kimlikleri, nerelerde yaşadıkları ve nerelere geldikleri gibi çeşitli bağlamlarda incelemelerde bulunulan Patriyotlarda, bugün ayırt edici kültürel özelliklerinin dejenerasyonu söz konusudur. Kendilerine özgü dilleri, adetleri, gelenek ve görenekleri olan Patriyotların Türk-Yunan mübadelesi ile bugünkü Türkiye sınırlarına geldikten sonra özgün kimliklerinin gün geçtikçe dejenere olduğu aşikârdır. Zira mübadelede bulunan ilk kuşaktan sonraki kuşakların Patriyotça bilmemeleri; çağın koşulları ve çeşitli dinamikler neticesinde artık yöresel kıyafetlerini kullanmamaları ve pek çok halk kültüründe olduğu gibi özgün kültürel unsurların (yeme-içme, müzik gibi) kuşaklar değiştikçe işlevselliğini yitirdiği görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada; Patriyotlara ilişkin sınırlı sayıda çalışmalardan oluşan yerli ve yabancı literatüre yer verilerek Patriyotların tanımlanmasında bulunulmuştur. Akabinde bugünün görsel kültür çağında patriyotların görselliği incelenmiştir. İlgili incelemede mekân odaklı olunarak; ancak kişi ve zaman unsurlarına da yer verilerek Patriyotların öyküsüne odaklanılmıştır. Patriyotların göçmen kimliklerinden ve göç olgusunun mekân odaklı olmasından hareketle; eskiden Makedonya'da ve bugün Yunanistan sınırları içerisinde yer alan iki temel Patriyot bölgesinden biri olan Grebene; görselleri ile göstergebilimsel analize tabii tutulmuştur.

Göstergebilimsel analizde, Grebene'ye ait yakın plan ve uzak plan iki yerleşim yeri fotoğrafı ile; bugün Balkan sinemasının öncülleri olarak zikredilen Manaki Kardeşler'in Grebene belgeseli üzerinde çalışılmıştır.

Gerçekleştirilen bu nitel çalışmada; Grebene bölgesinin dağlık/tepelik ve engebeli bir jeolojik yapıya sahip olduğu; bozkır bitki örtüsünün bulunmasının yanı sıra maki, çalı ve ağaç gibi çeşitli yeşillikleri de içerisinde barındırdığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Grebene'nin kırsal bir kesimde yer aldığı ve söz konusu kırsal kesimde karasal iklim ile Akdeniz ikliminin bir arada görüldüğü çıkarımlarında bulunabilmek mümkündür. Ayrıca belgeselde yer alan dere ve yatağından Grebene'nin bir su kenarı bölgesine kurulu olduğu da görülmektedir.

Analizde saptanan gösterenlerden hareketle tarım ve hayvancılığın Grebene'de yaşayan Patriyotların geçim kaynakları olduğu söylenebilir. Tarlaların ve sınırlarının; eşek, inek gibi büyükbaş hayvanların ve ahır,

saman ya da ot gibi diğer detayların görsellerde yer alması bu çıkarımları desteklemektedir.

Konutların birden fazla kata sahip olduğu, tuğlalardan inşa edildiği gibi detaylar da söz konusudur. Bu bağlamda kırsal bir yerleşim yeri olmasına rağmen Grebene'de mimarinin dönemsel koşullar da göz önüne alındığında tipik köy mimarisinden farklı, nispeten gelişmiş bir yapıda olduğu söylenebilir. Ancak civarda bozkır boş arazilerin bulunması Balkanlardaki önemli ticaret merkezi olan Selanik gibi merkezi bir yerleşim yeri niteliğinde olmadığını da göstermektedir. Bu hususların yanı sıra büyük mimari yapılar da yer almaktadır. Medrese, kışla ya da hapishane olma olasılığı olan mimari yapı ile Veli Bey Sarayı olma olasılığı yüksek olan bir diğer yapı; bölgenin köy statüsünden daha merkezi olduğunu ayrıca göstermektedir. Nasliç ve Grebene'nin literatürde önemli tımar merkezleri olarak geçmeleri, bu bölgelerin askeri bölgeler olması da söz konusu gelişim düzeyi açısından belirleyici olabilir.

Grebene'de camiler de yer almaktadır. İncelenen görsellerde yer almamakla birlikte, bölgede kiliselerin de mevcut olduğu bilinmektedir. Görsellere yapılan analizler doğrultusunda; yerleşim yerinde Müslüman nüfusun bulunduğu görülmektedir. Patriyotların Rum kökenli olduklarına ve İslamiyet'e geçtikleri ilk süreçte Bektaşî olduklarına ve 1800'lü yıllardan itibaren Sünnileşmeye başladıklarına ilişkin aktarımlarda bulunan mevcut kaynaklar göz önüne alındığında; görsellerdeki camilerin varlığı mübadeleden yakın bir tarih öncesinde Patriyotlarda Müslümanlığın yaygın olduğunu göstermektedir. Zira kısıtlı sayıda bir nüfus olması halinde cami inşası söz konusu olmayabilirdi; ya da Bektaşîlik yaygın olsaydı Bektaşî tekkeleri var olup; cami yapısına rastlamak mümkün olmayabilirdi. Bunun yanı sıra Manaki Kardeşler'in bu çalışma kapsamında ele alınmayan; ancak Grebene bölgesine ait olan kilise görüntüleri de mevcuttur. Bu bağlamda genel olarak Grebene'de farklı dinlere mensup yerlilerin birlikte yaşadıkları gözlemlenmektedir.

Grebene'nin bugünkü uydu görüntülerine ve fotoğraflarına bakıldığında; özellikle de büyük mimari yapıların yer almadığı; sadece bugünkü saat kulesi olması olası kule yapının var olduğu görülmektedir. Bu durum, mübadele sonrasında eski bölge sahiplerinin izlerinin yok olduğunu göstermektedir. Ancak yine de Grebene'de kırsal yaşam mevcut olup; gelişmişlik düzeyi geçmiş dönemdeki gibi bugünle paralel şekilde kıyaslanabilmektedir.

Bölgede dikkat çeken bir diğer yapı ise köprüdür. Köprüler, Balkanlarda sıkça rastlanan tarihi yapı türleridir. Grebene'nin bir su kenarına kurulu olması; ulaşımın sağlanmasına kolaylık sağlaması üzere köprülerin yapılmasını beraberinde getirmektedir. Belgesel görüntüleri içerisinde yer alan köprü göstereni de bu durumu kanıtlamaktadır.

Görsellerde kişi unsuru sadece "Grebene - Yerleşim İçi" başlıklı fotoğrafta bulunmaktadır. Söz konusu kişilerin giyimlerinden yöresel bir yaşama sahip oldukları

söylenilmektedir. Ayrıca fotoğraf makinesine karşı duruş biçimleri göz önüne alındığında; yeni bir teknolojiyle karşılaşmış olmanın ve kaydedilmekte olmanın verdiği bir resmiyetle poz verenlerin olduğu da söylenebilmektedir.

Zaman açısından ise ilk görselin kişilerin giyimleri itibariyle bir bahar dönemine; belgeselin ise bacalardan çıkan dumanlar ve yaprakları dökülmüş ağaçlardan hareketle soğuk bir mevsimsel dönemde çekilmiş olması söz konusudur. İncelenen diğer fotoğrafta ise mevsimsel açıdan bir ipucu bulunmamaktadır. Üç görselin de gündüz vakti çekildiği söylenebilmektedir. Görsellerden biri 1900 yılında, bir diğeri 1911 yılında çekilmiş olup; üçüncü görselin tarihi bilinmemektedir. Ancak tarihi bilinmeyen görsele ilişkin mimari yapılar ve fotoğraf kalitesi göz önüne alındığında yakın tarihlerde çekilmiş olma olasılığı yüksektir. Ayrıca şalvar giyiminin bölgede mübadele sonrası Rumlar tarafından gerçekleştirileceği de göz önüne alındığında; tarihi belirtili olmayan fotoğrafın da mübadele öncesine ait olduğu çıkarımında bulunulabilmektedir. Bu bağlamda görseller; nihayetinde mübadele öncesi Patriyot mekânı olarak Grebene'yi betimlemektedir. Grebene'nin mekânsal incelemesinde bulunularak Patriyotların yaşam yerine, geçim kaynaklarına, giyimlerine, mimarilerine ilişkin ipuçları üzerinden değerlendirmede bulunulan bu çalışma; bugünün görsel dünyasına eski dünyanın görselliğini sunmaktadır. Önce mekânlarından sonra da etnik kültürlerinden uzaklaşan Patriyotların bir mekânı olarak Grebene'nin incelendiği bu çalışmanın literatüre katkıda bulunması beklenmektedir.

Kaynakça

- Arı, K. (2000). *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilimin İlkeleri*. Berke Vardar ve Mehmet Rifat (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çağlar, B. (2012). Bir İletişim Biçimi Olarak Göstergebilim. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 22-34.
- Engin, R. (2010). Geçmişten Günümüze Trakya ve Balkanlarda Bektaşî ve Bektaşî Sürekleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55(Ocak 2013), 371-404.
- Engin, R. (2014). Naslıç, Serfice ve Grebene Yöresi Bektaşîleri Patriyotlar. İçinde: *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir.
- Detrez, R. (2015). Reassessing ethnic identity in the pre-national balkans. İçinde: P. Hristov & A. Kassabova & E. Troeva & D. Demski (Ed.), *Contextualizing Changes: Migrations, Shifting Borders and New Identities in Eastern Europe* (pp. 433-442). Sofia. Paradigma.
- Fırat, M. (2002). 1923-1939: Görelî Özerklik – 1. İçinde: B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (s. 229-384). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Gezeroğlu, S. (2015). *Nezihe Meriç'in Öykülerinde Kronotop (Zaman-Uzam)*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Google Haritalar (t.y.). *Grevena Clock Square*. <https://maps.app.goo.gl/biw7KLSoiwaFpWuw6>. (Erişim: 06.03.2024).
- Goularas, G. B. (2012). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması. *Alternatif Politika*, 4(2), 129-146.
- Gültekin, M. (2016). *Trakya'da Az Bilinen Etnik Bir Grup: Patriyotlar*. <https://www.trakyaagezi.com/trakyada-az-bilinen-etnik-bir-grup-patriyotlar/>. (Erişim: 07.03.2024).
- Hasluck, M. M. (1927). The Basil-Cake of the Greek New Year. *Folklore*, 38(2), 143-177.
- Jong, F. D. (1992). The Greek Speaking Muslims of Macedonia. Reflections on Conversion and Ethnicity. De Turcicis Aliisque Rebus, Commentarii Henry Hofman Dedicati. *Utrecht Turcological Series*, 3, 141-148.
- Kappler, M. (1996). Fra Religione e Lingua/Grafia nei Balcani: i Musulmani Grecofoni (xviii-xix Sec.) e un Dizionario Rimato Ottomano-Greco di Creta. *Oriente Moderno*, 15, 79-112.
- Karaman, E. (2017). Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce'in Göstergebilimsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 9(2), 25-36.
- Kayam, H. C. (1993). Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM'de Görüşülmesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9, 581-608.
- Kurtişoğlu, B., & Dalay, S. (2015). İstanbul İli Büyükçekmece İlçesi Celaliye Mahallesi'nde Yaşayan Patriyotların Düğün Geleneklerinde Müzik ve Oyun Bağlamında 1960'lardan Bugüne Yaşanan Değişimler. İçinde: *1. Uluslararası Müzik ve Dans Kongresi E-Bildiriler Kitabı*, Müzik Eğitimi Yayınları, Ankara.
- Lejean, G. (1861). *Ethnographie de la Turquie d'Europe par G. Lejean: Ethnographie der europäischen Türkei*. Gotha: GPerthes.
- Lozan Mübadilleri (t.y.). *Naslıç*. <http://www.lozannubadilleri.org.tr/mubadele-bolgeleri/naslic/>. (Erişim: 18.04.2023).
- Mintsis, Georgios I. (1997). *Eθνολογική Συνθεση Της Μακεδονίας (Αρχαιότητα, Μεσαιωνας, Νεοι Χρονοι)*. Αθηνά: Ηροδοτος.
- Özdil, N. G. (2020). The Tale of Karamanlis: In between the Two Worlds. İçinde: K. Travlos (Ed.), *Salvation and Catastrophe: The Greek-Turkish War, 1919–1922* (pp. 319-339). London: Lexington Books.
- Petropoulos, J. A. (1976). The Compulsory Exchange of Populations: Greek-Turkish Peacemaking, 1922–1930. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 2(1), 135–160.

- Saygılı, R. (2022). Türk Vatandaşlık Siyasetini Yarım Kalan Bir Göç Hikâyesinden Değerlendirmek: Gagauzlar ve Türk Kimliği. *Akademik Hassasiyetler*, 9(18), 131-154.
- Sarantakos, N. (2014). *Two Texts on Vallahades*. <https://sarantakos.wordpress.com/2014/07/14/balaaades/>. (Erişim: 03.04.2023).
- Sepetçioğlu, T. E. (2014). İki Tarihsel “Eski” Kavram, Bir Sosyo-Kültürel “Yeni” Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180(180), 49-84.
- Tarcan, B. H. (2021). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde İstanbul'a Gelen Türk Göçmenlerin Uyum ve Entegrasyon Süreci. *İçtimaiyat*, 5(1), 90-102.
- Tsetlaka, A. M. (2011). *Les Musulmans Hellénophones de Macédoine Occidentale: un Exemple de Conversion Massive à L'islam (16e-19e siècles) Dans L'espace Balkanique Ottoman*. Doctoral Dissertation. France: Aix-Marseille.
- Türkkan, B. (2015). *İlköğretim Görsel Sanatlar Dersi Bağlamında Görsel Kültür Çalışmaları: Bir Eylem Araştırması*. Doktora tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Üstün, H. (2016). *Bir Balkan Rengi Patriyotların Öyküsü*. <https://hulusiustun.net/bir-balkan-rengi-patriyotlarin-oykusu/>. (Erişim: 13.03.2023).
- Vacalopoulos (1972). *A History of Macedonia*. http://macedonia.kroraina.com/en/av/av_10_1.htm. (Erişim: 03.04.2023).
- Yasun, S. (2018). Mübadillerin Kültürel Mirası. *Turkish Studies*, 19(4), 654-656.
- Yaylagül, Ö. (2010). *Göstergebilim ve Dilbilim*. Ankara: Hece Yayınları.
- Yılmaz, C. (2017). *Çatalca Patriyotları'nın Halkbilimsel Açından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Yücearda, S. (2009). *1924 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde İstanbul ve Çevresine İskân Edilen Patriyotların Müzik Kültürü*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Yılmaz, A. (2019). *Mübadele ile Göçmenlerin Türkiye'de Yerleştirildikleri Yerler*. <https://silivri.tv.tr/2019/12/09/kose-yazisi-mubadele-ile-gocmenlerin-turkiyede-yerlestirildikleri-yerler/>. (Erişim: 02.04.2023).